

► Araştırma makalesi / Research article

Erken Dönem Hıristiyanlarında Okullaşma Çabası: İskenderiye Hıristiyan Okulu'nun Kuruluş Süreci

Nesim AYTEPE

ORCID: 0000-0001-9373-6495 | ROR ID: 00jga9g46 | naytepe@gmail.com.tr
Dr., Milli Eğitim Bakanlığı / National Ministry of Education, Muş, Türkiye

Gönderim / Received: 22.02.2024 | Kabul / Accepted: 08.04.2024 | Yayın / Published: 30.04.2024

Atıf: Aytepe, Nesim. "Erken Dönem Hıristiyanlarında Okullaşma Çabası: İskenderiye Hıristiyan Okulu'nun Kuruluş Süreci". *Dinler Tarihi* 1/1 (2024): 81-104.

Öz: Hıristiyanlığın, sancılı bir süreç geçirdikten sonra doktriner olarak teşekkül ettiği bilinmektedir. Benzer bir süreç ilk Hıristiyanların akademik bir kurum oluşturmasında da yaşanmıştır. İlk Hıristiyanların, kendi inançlarına göre bir eğitim öğretim faaliyeti geliştirmek üzere ortaya koydukları çabalar, bir inanç topluluğunun erken dönemdeki eğitim faaliyetleri hakkında fikir edinmemizi sağladığı kadar özü itibarıyla bir dinin beşeri bir faaliyete nasıl giriştiğini göstermesi bakımından da ilgiye değerlidir. Hıristiyanların Mısır'ın İskenderiye şehrindeki okullaşma çabaları, bunun tipik bir göstergesidir. Okullaşma süreci, farklı kültürlere ve inançlara ev sahipliği yapan İskenderiye şehrinin zengin mirasıyla karşılaşan Hıristiyanlar açısından riskler ve imkânlar barındırmıştır. Okullaşma sürecinin ne tür riskler ve imkânlar barındırdığını tespit etmek, tarihte İskenderiye Hıristiyan Okulu olarak şöhret bulan bu okulun kuruluş sürecini ve bu süreçte rol oynayan faktörleri tespit etmeyi gerektirir. Bu da Hıristiyanların felsefi, sosyal, akademik, dini ve kültürel unsurlarla nasıl bir etkileşime girdiğine açıklık kazandırmayı zorunlu kılar. Bu çalışmada İskenderiye Hıristiyanlarına ve onları müstakil bir okul kurmaya sevk eden sebeplere değinilecektir. Çalışmanın temel öngörüsü, etkisi yüzlerce yıl devam eden İskenderiye Hıristiyan Okulu'nun İskenderiye şehrinde ve bu şehirde faaliyet gösteren inanç ve kültür ortamından önemli oranda etkilendiği yönündedir. Çalışmamız, konuyu çok yönlü bir bakış açısıyla ele almayı ve onun tarihsel önemini kapsamlı bir şekilde incelemeyi hedeflemektedir. Bu amaca ulaşmak için hem betimsel hem de analitik yöntemler kullanılmaktadır. Her bir yöntem, işlevsel olduğu yerlerde kullanılmaya özen gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Hıristiyanlık, Kilise, İskenderiye, Okullaşma, İskenderiye Hıristiyan Okulu.

*

Early Christian Efforts Towards Schooling: The Founding Process of the Alexandrian Christian School

Cite as: Aytepe, Nesim. "Early Christian Efforts Towards Schooling: The Founding Process of the Alexandrian Christian School". *Dinler Tarihi* 1/1 (2024): 81-104.

Abstract: It is known that Christianity was formed doctrinally after a painful process. A similar process took place in the formation of an academic institution by the early Christians. The efforts of the early Christians to develop an educational activity following their beliefs are of interest not only because they provide us with an insight into the early educational activities of a community of faith, but also because they show how a religion, in essence, engages in a human activity. The schooling efforts of Christians in Alexandria, Egypt, are a typical indication of this. The process of schooling posed risks and opportunities for the Christians as they encountered the rich heritage of Alexandria, a city that was home to different cultures and faiths. Identifying the risks and opportunities of the schooling process requires identifying the founding process of what became known in history as the Alexandrian Christian School and the factors that played a role in this process. This necessitates clarifying how Christians interacted with philosophical, social, academic, religious, and cultural elements. This study will focus on the Christians of Alexandria and the reasons that led them to establish an independent school. The basic premise of the study is that the Alexandrian Christian School, whose influence lasted for hundreds of years, was significantly influenced by the city of Alexandria and the religious and cultural milieu operating in this city. Our study aims to address the issue from a multifaceted perspective and to comprehensively analyze its historical significance. To achieve this aim, both descriptive and analytical methods are used. Care has been taken to utilize each method where it is functional.

Keywords: History of Religions, Christianity, Church, Alexandria, Schooling, Alexandrian Christian School.

Değerlendirme / Review	:	Çift taraflı kör hakemlik, dış bağımsız / <i>Double-blind, external independent.</i>
Etik Beyan / Ethical Declaration	:	Bu çalışma, Prof. Dr. Ali Osman Kurt danışmanlığında hazırlanan "İskenderiye Okulu ve Hıristiyanlık Üzerindeki Etkisi" (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi: 2024) adlı doktora tezinden üretilmiştir. / <i>This study is derived from his PhD dissertation entitled "The Alexandrian School and Its Impact on Christianity" (Social Sciences University of Ankara, 2024), prepared under the supervision of Prof. Dr. Ali Osman Kurt.</i> Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur. / <i>Ethical principles were followed during the preparation of this study.</i>
Etik Bildirim / Complaints	:	dinlertarihi@asbu.edu.tr
Benzerlik Taraması / Similarity Check	:	Ithenticate
Çıkar Çatışması / Conflict of Interest	:	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. / <i>The Author declares that there is no conflict of interest</i>
Finansman / Grant Support	:	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır. / <i>No funds, grants, or other support was received.</i>

Extended Abstract

The teachings of Jesus Christ, especially after the destruction of the temple in Jerusalem in 70 AD, spread beyond the borders of Palestine and reached various parts of the Roman Empire. Initially known as followers of Christ, Christians underwent significant transformations over time. This new movement gained an independent structure by completely separating itself from Judaism, and this transformation enabled Christians to develop education and training activities by their beliefs. We see one of the most concrete examples of these activities in Alexandria, Egypt. Since Alexandria has a rich heritage in terms of different cultures and beliefs, the educational process of Christians here harbours important opportunities. Their efforts to establish their educational institutions in this city help us to better understand the philosophical, social, academic, religious and cultural interactions of the Christian community. The process by which the Christians in Alexandria established educational institutions reveals the kind of educational activity they developed and what this process meant for a community of faith. The process of schooling requires us to identify the founding of the Alexandrian Christian School, the factors that influenced this process, and the risks and opportunities encountered. Focusing on the Alexandrian Christians, this study examines in detail the reasons that led them to establish an independent school.

The process of the Alexandrian Christians' creation of a new educational institution raises two fundamental problems. The first is the necessity to present and embrace Christianity as theologically independent from other faiths and cultures. This necessitated the Christians to have theological confrontations with both Jews and Greek thinkers. These confrontations took the form of an effort to adopt those elements that were acceptable to the Christian faith and to reject those that were not. The second problem was to create a qualified educational institution centred on the Christian faith. This situation required the school to stand out in a way to covered Christian teachings. The Christian School of Alexandria exhibited a historical development with the steps taken to overcome these two problems.

Understanding the founding of the school and the factors that influenced this process will also provide important information about the social and cultural development of the Christian community in Alexandria and early Christianity. However, one of the main difficulties that a study in this field may face is the abundance of misleading information in the literature. The lack of a sufficient number of sources on early Christianity and the biased attitude of these sources increases the importance of critically evaluating the available sources for a study on the factors influencing the establishment and schooling of the Alexandrian Christian School. Our study aims to comprehensively examine the historical significance of the subject from a multidimensional perspective. In order to achieve this aim, both descriptive and

analytical methods have been used. Each method has been carefully applied where appropriate.

The basic premise of the study is that the centuries-long influence of the Alexandrian Christian School was significantly influenced by the unique religious and cultural environment of the city of Alexandria. In this context, it should be noted that one of the factors that influenced the establishment of the Alexandrian Christian School the most was the rich intellectual atmosphere of the city. This environment, where science, philosophy and culture intersected, increased the historical importance of Alexandria and played a decisive role in the development of the early Christian community. This environment led to the need for an institutionalised structure for Christians to express their identity and beliefs. Another main reason for the establishment of the Christian School of Alexandria was to support the expansion of Christianity and to meet the educational needs of the growing Christian community. This need arising from the increase in the Christian population had a direct impact on the establishment of the school. One of the main reasons behind the decision to establish a Christian school in Alexandria was the desire to create an identity and social structure different from Judaism. The Christians of Alexandria tried to separate themselves from the Jews in terms of faith and tradition and endeavoured to exist as an independent community. Although they were a minority, they came to the forefront with their intense religious activism and missionary activities, which led to the need for an institution that would keep their members and those who were newly interested together.

One of the important factors that encouraged the establishment of a Christian School in Alexandria was the desire to utilise philosophical ideas. The city has historically been the centre of many important philosophical movements, from Aristotle and Plato to Neo-Platonism and gnostic thought. The existence and functioning of these philosophical schools led Christians to establish an educational institution that would systematically teach their beliefs and ideas. Another reason for the establishment of the Alexandrian Christian School was to support the Church of Alexandria. Graduates of the school often served as bishops in the Church of Alexandria and held various positions in education.

The decision of the early Christians to establish an independent school in Alexandria reflects the efforts of this community to establish educational institutions. These initiatives deepen our understanding of the educational activities of the early faith community, while at the same time demonstrating that a school played a critical role in shaping Christian doctrine and enabling the interpretation of Christianity within a broad cultural and intellectual framework.

Giriş

İsa Mesih'in öğretileri, özellikle MS 70 yılında Kudüs'teki tapınağın yıkılmasından sonra Filistin'in sınırlarını aşmış ve Roma İmparatorluğu'nun çeşitli bölgelerine (Anadolu, Mısır, Antakya vb.) ulaşmaya başlamıştır. Başlangıçta Mesih'in takipçileri olarak bilinen Hıristiyanlar,¹ zamanla önemli dönüşümler geçirmişlerdir.² Benzer şekilde Hıristiyanlık da önce Yahudilikten kopma sürecine girmiş daha sonra yeni bir kültürel ve sosyal evreye ulaşmıştır. Hıristiyanlığın özgün bir din haline gelmesiyle sonuçlanan yeni süreçte Hıristiyanların gösterdiği büyük çabanın tartışılmaz bir yeri vardır. Bu çabalar İskenderiye şehrinde somut bir karşılık bulmuştur.³

İskenderiye'deki Hıristiyanları kendi dini ve kültürel kimlikleriyle varlık gösterme arayışına sevk eden sebepler çeşitlilik arz etmektedir. Ancak ana motivasyonun, Hıristiyanların çocuklarına ve ihtiyaç duyan diğer insanlara inançlarını öğretebilecekleri bir eğitim kurumu teşekkül ettirme zarureti hissetmeleri olduğu söylenebilir. Nitekim erken dönem Hıristiyanlarının içinde buldukları Helenistik dünyada, Yunanlıların ve Romalıların kendilerine has eğitim sistemleri mevcuttu. Öte yandan, Yahudilerin sinagoglarında hem temel hem de ileri düzeyde eğitimler verilmekteydi.⁴ Bu örnekler Hıristiyanları, kendi eğitim kurumlarını geliştirmeye sevk etmiştir. Bu doğrultuda, Hıristiyan topluluğu öğretilerini ve inançlarını yayıp güçlendirmek için kendi okullarını kurmuştur. Okul, Hıristiyan doktrininin gelişiminde önemli bir rol oynamış ve Hıristiyanlığın daha geniş kültürel ve entelektüel bir çerçevede anlaşılmasına olanak sağlamıştır. Ancak, bu eğitim kurumlarının kurulması yeni sorunları da beraberinde getirmiştir.

İskenderiye'deki Hıristiyanlar açısından iki temel problemin bulunduğu söylenebilir. Birincisi, Hıristiyanlığı teolojik olarak diğer inanç ve kültürlerden bağımsız bir yapı olarak takdim edip benimsemektir. Bu problem, Hıristiyanların Yahudiler ve Yunan düşünürleriyle yüzleşmesini zorunlu kılmıştır. Bu yüzleşme Hıristiyan inancı

¹ Mostafa El-Abbadi vd. (ed.), "The Arab Destruction of the Library of Alexandria: Anatomy of a Myth", *What Happened to the Ancient Library of Alexandria?* (Brill, 2008), 35-82. Willem Hendrik Oliver, *Influence of the Catechetical School of Alexandria on the Growth and Development of Christianity in Africa* (Pretoria, University of South Africa: University of South Africa, Thesis, 2018), 12.

² Dursun Ali Aykıt'a göre Hıristiyanlığın dönüşümü, Yahudilikten İsa merkezli bir dine geçişi; Kudüs'ten diasporaya yayılmasını (coğrafi), kırsaldan şehirlere göçü (sosyolojik), Aramiceden Grekçeye dönüşü (linguistik), Yahudi kültüründen Greko-Romen kültüre adaptasyonu (kültürel) ve Yahudilerden Gentile nüfusuna yayılmasını (demografik) kapsayan çeşitli bağlamlarda gerçekleşmiştir. Dursun Ali Aykıt, *Etiyopya Kilisesi* (İstanbul: Ayışığı, 2013), 19.

³ Alvin J. Schmidt, "Catechetical Schools", *The Encyclopedia of Christian Civilization*, ed. George Thomas Kurian (Wiley, 2011), 47; Louis Duchesne, L., *Christian Worship: Its Origin and Evolution, A Study of the Latin Liturgy up to the Time of Charlemagne* (London: Society for promoting Christian knowledge, 1904), 6.

⁴ Frank Bateman Stanger, "The Attitude of the Early Christian Church Toward Education", *The Asbury Seminary* 1/10 (1956), 25-35.

açısından doğru olan unsurları almak, yanlış olanları ise dışarıda bırakmak çabası şeklinde gelişmiştir. İkincisi, Hıristiyan inancını merkeze alarak nitelikli bir eğitim kurumu oluşturmaktır. Bu problem de okulun Hıristiyan öğretilerini kapsayacak bir kurum olarak temayüz etmesini sağlamayı gerektirmiştir. İskenderiye Hıristiyan Okulu, bu iki problemi aşmayı sağlayacak adımlara sahne olan bir tarihsel gelişim göstermiştir. Kuşkusuz atılan adımların ne oranda başarılı olduğunu tespit etmek müstakil çalışmaları gerektirmektedir.

İskenderiye Hıristiyan Okulu'nun tarihe çıkış süreci bilinmeden faaliyetleri ve etkilerini belirlemek mümkün değildir. Bu çalışmada sözünü ettiğimiz problemlere ışık tutacak şekilde, önce İskenderiye'deki Hıristiyanların tarihine değinilecek daha sonra da Hıristiyanları müstakil bir okul kurmaya sevk eden sebeplere ana hatlarıyla bakılacaktır.

1. İskenderiye'deki Hıristiyanların Tarihi

İskenderiye'deki Hıristiyanların şehirdeki gelişim sürecini bilmek, İskenderiye Hıristiyan Okulu'nun izlediği yolu anlamamız açısından büyük önem taşımaktadır. Nitekim bu bağlantının önemine değinen Henri Riad, İskenderiye Hıristiyan Okulu'nun gelişimi ile Hıristiyanlığın İskenderiye'deki ilerlemesi arasında doğrudan bir ilgi kurmuştur.⁵ Ancak İskenderiye Hıristiyanlarının tarihi hakkında elimizde farklı yönde bilgilerin olduğunu ifade etmek gerekir. Bu bilgiler içinde zikredilmeye değer olanı Markos (ö. 68) ve İskenderiye'ye göç eden Hıristiyan gruplarla ilgili olanıdır.⁶ Hıristiyanların İskenderiye'deki tarihleriyle ilgili dikkate alınması gereken isimlerden bir tanesi Markos'tur. Kilise tarihçisi Eusebius (ö. 339), şehirdeki Hıristiyan varlığının başlangıcını Markos'a dayandırmıştır.⁷ Eusebius'un aktardığına göre Markos, Mısır'da İncil'i yazan ilk kişi⁸ olmanın yanı sıra İskenderiye Kilisesi'nin de kurucusudur.⁹ Mısır Kıpti Kilisesi'nin gelenekleri içerisinde de İskenderiye Hıristiyanlığının temelini atan kişi olarak Markos ismi öne çıkmaktadır.¹⁰ Bu da İskenderiye'deki Hıristiyanlığın hem

⁵ Henri Riad, "Egyptian Influence on Daily Life in Ancient Alexandria", *Alexandria and Alexandrianism, Alexandria and Alexandrianism, at a Symposium Organize* (California: Getty Publications, 1996), 37.

⁶ Genel olarak Markos'un yaşadığı zaman dilimi, miladi birinci yüzyılın ikinci yarısına tekabül etmektedir. Ömer Faruk Harman, "İncil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000); İris Habib Masri, *The Story of the Copts: The True Story of Christianity in Egypt* (California: St. Anthony Coptic Orthodox Monastery, 1978), 14.

⁷ Eusebius, *Kilise Tarihi*, çev. Furkan Akderin (İstanbul: Chiviyazları Yayınevi, 2011), 50.

⁸ Eusebius, *Kilise Tarihi*, 162.

⁹ Eusebius, *Kilise Tarihi*, 50.

¹⁰ "Baramouda 30 : Lives of Saints : Synaxarium - CopticChurch.net" (Erişim 28 Kasım 2023). Mısır Kıpti geleneği, Hıristiyanlığın İskenderiye'ye Markos'tan önce ulaştığını öne süren bir görüş de ileri sürmüştür. "The Coptic Church as an Apostolic Church - CopticChurch.net" (Erişim 28 Kasım 2023). Ancak Kıpti geleneğinin, Mısır Hıristiyanlığının kökenlerini daha da eskiye taşıma çabası, tarihsel olarak uygun görülmemektedir. Yeni Ahit'te, İsa'nın öğretilerini benimseyen bir Yahudi olarak tanımlanan ve Pavlus ile misyonerlik faaliyetleri yürüterek Hıristiyanlığı

sosyal hem de kurumsal anlamda gelişiminde Markos'un büyük bir yerinin olduğuna işaret etmektedir.¹¹ Bu yaklaşıma göre Markos'un İskenderiye'de başlattığı İncil yazımı ve kilise yapımı gibi faaliyetler zamanla meyvesini vermiştir. Bu suretle o, Hıristiyanlığın İskenderiye'de kurumsal bir gelişim göstermesine öncülük etmiştir.

İskenderiye'deki Hıristiyan varlığı üzerine ileri sürülen diğer görüş, bu topluluğun, şehre yapılan göçlerle gelmeye başladığı yönündedir. Bu görüşe göre, Roma İmparatorluğu'nun MS 70 yılında Kudüs'ü işgal etmesi sonucunda İskenderiye'ye Yahudi göçleri artmış ve şehir, Filistin'de bulunandan daha fazla Yahudi barındırmaya başlamıştır.¹² Abbadi, bu dönemde İskenderiye'ye göç edenler arasında sadece Yahudilerin değil, aynı zamanda Hıristiyan toplulukların da bulunduğunu belirtmiştir.¹³

İskenderiye'ye akın eden bu grubun içinde yer alan Hıristiyan topluluğun kaç kişi oldukları ve şehre ne zaman geldikleri ile ilgili hususlarda elimizde son derece karmaşık ve hatta çelişkili bilgiler bulunmaktadır. Mesela Pearson, bu dönemi araştırarak bir tarihçinin net ve sağlam bilgilere ancak üçüncü yüzyıldan sonra ulaşabileceğini söylerken,¹⁴ Henry Chadwick de İskenderiye'deki bu belirsizliğin, ancak ikinci yüzyıldan sonra ortadan kalktığını söylemiştir.¹⁵ Fogarty ise bu dönemle ilgili belirsizliği, "ikinci yüzyıla gelinceye kadar Hıristiyanlar hakkında yeterli bilginiz bulunmamaktadır" diyerek betimlemiştir.¹⁶ Bu görüşler dikkate alındığında, İskenderiye Hıristiyanlarının şehre ne zaman geldikleri konusunda farklı görüşler olsa da erken dönemde varlık gösterdikleriyle ilgili genel bir kanaatin bulunduğu anlaşılmaktadır. İskenderiye'de

yaymış olan Apollos'un, Markos ile aynı dönemde yaşadığına dair bilgiler (Elçilerin İşleri, 18:24-26), İskenderiye'de Hıristiyanlığın Markos'tan önce var olduğu iddiasının tarihsel bir temelini olmadığını göstermektedir. Yeni Ahit'te, İskenderiye doğumlu Apollos'tan bahsedilir. Apollos ve Markos, Yeni Ahit'teki zaman çizelgesine göre aynı dönemde yaşamış gibi görünmektedirler. Yeni Ahit metinleri, her iki kişinin de erken Hıristiyan topluluğunda önemli şahsiyetler olduğunu belirtmiştir. Pavlus'un misyoner seyahatlerinin bir parçası olarak Markos'un da yer aldığı bilinmektedir. Ancak bir noktada, Markos'un yoldaşlarından ayrılması nedeniyle aralarında bir anlaşmazlık yaşanmıştır. Elçilerin İşleri 15:37-39. Bu anlaşmazlık, sonrasında çözüldüğü anlaşılmaktadır; zira Pavlus, sonraki mektuplarında Markos'tan olumlu şekilde bahsetmiştir. Koloseliler, 4:10; 2. Timoteos, 4:11.

¹¹ Tarihçilerin bazılarına göre Markos İskenderiye'deki ilk Piskopos olmanın yanı sıra, İskenderiye Hıristiyan Okulu'nun kurucuları arasında yer almıştır. K Bihlmeyer - H Tuchle, *I ve IV. Yüzyıllarda Hıristiyanlık (Roma İmparatorluğu'nda Tek Tanrıcılığın Zaferi)*, çev. Antun Göral (İstanbul: Güler Matbaası, 1971), 33; Fr. Tadros Y Malaty, *The School of Alexandria Book One Before Origen* (Jersey City: St. Mark's Coptic Orthodox Church, 1994), 10.

¹² Forster, *Alexandria: A History and a Guide* 40.

¹³ El-Abbadi vd., "The Arab Destruction of the Library of Alexandria: Anatomy of a Myth", 35-82.

¹⁴ Pearson, *The Roots of Egyptian Christianity*, 132.

¹⁵ Henry Chadwick - John Ernest Leonard Oulton (ed.), *Alexandrian Christianity: Selected Translations of Clement and Origen* (Louisville: Westminster John Knox Press, 2006), 16.

¹⁶ Margaret Elizabeth Fogarty, *Egyptian Christianity: An Historical Examination of the Belief Systems Prevalent in Alexandria C.100 B.c.e. - 400 C.e. and Their Role in the Shaping of Early Christianity* (University of Stellenbosch, 2004), 23.

bulunan bu topluluk, Mısır Hıristiyanlığının temelini oluşturmuştur.¹⁷ Hıristiyanlar şehre geldikten sonra yoğun bir dini faaliyet içine girmiş ve hızlı bir şekilde çoğalmışlardır. Önceleri resmi makamların dikkatini çekmemiş olsalar da daha sonra Hıristiyanların sayısının, imparatorun bilgisine dâhil olacak kadar ciddi boyutlara vardığı söylenebilir.¹⁸

Mısır'daki Hıristiyan toplulukların nasıl adlandırılacağı konusu da tarihçiler arasında çeşitli görüş ayrılıklarına neden olmuştur. Abbadi, bu toplulukları 'Hıristiyan' olarak adlandırmanın doğru olmayacağını, bunun yerine onları; "Mesih'in öğretilerinin takipçileri" olarak tanımlamanın daha uygun olacağını vurgulamıştır.¹⁹ Pearson ise İsa'yı Mesih olarak kabul ederek diğerlerinden ayrılan bu grubu tanımlamak için; "ilk Hıristiyan misyonerleri" ifadesini kullanmıştır.²⁰ Özellikle Abbadi'nin İskenderiye'ye gelen bu toplulukları "Mesih'in öğretilerinin takipçileri" şeklinde tanımlaması, bu dönemde Hıristiyanlık isminin henüz yaygın bir şekilde kullanılmadığını göstermektedir. Bu durum, Yahudilerle birlikte İskenderiye'ye gelen Hıristiyanların, o zamana kadar özgün ve ayırıcı bir dini kimlik edinmedikleri anlamına da gelmektedir. Bu nedenle bazı araştırmacılara göre I. ve II. yüzyılda İskenderiye'de bulunan bu grup için "Hıristiyan" ismini vermek bile doğru değildir. Onlara göre İskenderiye'ye geldiklerinde bu kişiler isimlidir.²¹ Net ve ayırıcı bir kimlik edinmeseler de onların Yahudilerden farklı bir düşünsel tutum içinde oldukları da rahatlıkla söylenebilir. Sözüünü ettiğimiz Hıristiyanların kurumsal bir kimlik kazanmaları ve Yahudilikten ayrışma sürecine girmeleri zaman almış ve bu süreç II. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir. Nitekim Fogarty de İskenderiye'de İsa'nın öğretilerini takip eden bu kitlenin, II. yüzyıla kadar Yahudilerin etkisi altında olduğunu, ancak Antakyalı Ignatius tarafından "Hıristiyanlık" teriminin²² kullanılmasıyla ayrışma sürecinin hızlandığını

¹⁷ Ğawdat Ğabraġ - Hany N. Takla, *Christianity and Monasticism in Alexandria and the Egyptian Deserts* (Cairo New York: American University in Cairo Press, 2020).

¹⁸ Riad, "Egyptian Influence on Daily Life in Ancient Alexandria", 37.

¹⁹ El-Abbadi vd., "The Arab Destruction of the Library of Alexandria: Anatomy of a Myth", 35-82.

²⁰ Birger A. Pearson (ed.), *The Roots of Egyptian Christianity* (Philadelphia: Fortress Press, 1992), 135.

²¹ Willem H. Oliver, "The Catechetical School in Alexandria", *Verbum et Ecclesia* 36/1 (25 Mart 2015), 1-12.

²² "Hıristiyan" terimi, Grekçede 'Mesih' anlamına gelen 'khristos' kelimesinden türetilmiştir. Hartman F. X., "Christ", *New Catholic Encyclopedia*, ed. Catholic University of America (Detroit (Mi) New York San Diego (Ca) Washington, D.C: Thompson/Gale Catholic university of America, 2003) (282), 3/529. Başlangıçta Hıristiyanları aşağılamak amacıyla kullanılan bu terim, zamanla Hıristiyanlar için Mesih'e olan bağlılıklarını ifade eden bir unvan haline gelmiştir. W. F. Dicharry, "Christian (The Term)", *New Catholic Encyclopedia*, ed. Catholic University of America (Detroit (Mi) New York San Diego (Ca) Washington, D.C: Thompson/Gale Catholic University of America, 2003), 3: 530. Hıristiyan terimi Yeni Ahit'te üç yerde geçmektedir. Elçilerin İşleri, 11:25-26, 26:28 ve 1. Petrus, 4:16'de geçmektedir. Terimi literatürde ilk defa kullanan Antakyalı İgnatius'a ait yazılar, Elçilerin İşleri'ndeki olaylardan sonraki ikinci yüzyıla tekabül etmektedir. Bu durum, Elçilerin İşleri'nde geçen kullanımın İgnatius'tan önce olduğunu göstermektedir. Bu durumda, Trajan isyanları sırasında Hıristiyanların bağımsız bir kimlik kazanma süreçlerinde Antakyalı İgnatius, mevcut bir terimi kullanmıştır. "Ignatius of Antioch: Epistles of Ignatius,

ifade etmiştir.²³ Pearson'a göre 115-117 yılları arasında gerçekleşen Trajan isyanları, Hıristiyanların bağımsız bir kimlik edinme süreçlerine ivme kazandırmıştır.²⁴

Mısır Hıristiyanlığının temelini oluşturan İskenderiye'deki Hıristiyanları tek düze bir topluluk olarak görmek doğru değildir. İskenderiye gibi kozmopolit bir şehirde Hıristiyanlar arasında da çeşitli grupların olması tabii bir durumdur. Bu farklılık, İskenderiye Hıristiyanlığının oluşmasında baskın olan kesimin varlığı hakkında net bir ifade kullanmamızı engellemektedir. Nitekim bu gerekçeden dolayı Pearson, İskenderiye Hıristiyanlarının ilk iki yüzyılının bir tarihçi için karanlık bir zaman dilimi olduğunu söylemiştir.²⁵ İlk dönem Hıristiyanların daha çok hangi düşünceyi benimsedikleri konusunda ortaya çıkan belirsizlik, bazı tarihçileri, İskenderiye'de erken dönemde varlık gösteren Hıristiyanlığın, resmi Hıristiyanlık görüşüne uymadığı sonucuna da götürmüştür.²⁶ Nitekim Baur, İskenderiye'nin başlangıç dönemindeki Hıristiyanların çoğunlukla Gnostik, dolayısıyla heretik oldukları görüşünü benimseme eğiliminde olmuştur.²⁷

2. İskenderiye Hıristiyan Okulu'nun Kuruluşu

İskenderiye'deki Hıristiyanların tarihsel süreci, İskenderiye Hıristiyan Okulu'nun gelişimini büyük ölçüde etkilemiştir. Dolayısıyla İskenderiye'deki Hıristiyan topluluğu ile İskenderiye Hıristiyan Okulu'nun tarihsel gelişimlerinin birbiriyle yakından ilişkili olduğunu söylememiz mümkündür. Şehirde Hıristiyanlığın yayılmasının ilk aşamaları genellikle Markos ile ilişkilendirilmiş olsa da okulun kökeniyle ilgili genel bir mutabakatın olmadığı belirtilmelidir. Bu okulun temelleri, erken Hıristiyanlık döneminin öne çıkan bazı şahsiyetleriyle ilişkilendirilmiştir.

Malaty ve diğer bazı tarihçiler, okulun Markos tarafından kurulduğunu iddia ederken,²⁸ Kıpti geleneği de Markos'u hem Kıpti Kilisesi'nin hem de İskenderiye

Christian Classics Ethereal Library", erişim: 28 Kasım 2023, https://ccel.org/ccel/ignatius/antioch/epistles_of_ignatius/anf01.v.v2.v2.i.html.

²³ Fogarty, *Egyptian Christianity: An Historical Examination of the Belief Systems Prevalent in Alexandria C.100 B.c.e. - 400 C.e. and Their Role in the Shaping of Early Christianity*, 23.

²⁴ Pearson, *The Roots of Egyptian Christianity*, 132.

²⁵ Pearson, *The Roots of Egyptian Christianity*, 132.

²⁶ Henry Chadwick, *The Church in Ancient Society: From Galilee to Gregory the Great* (New York: Oxford University Press, 2001), 127. Henny Fiskå Hägg, *Clement of Alexandria and the Beginnings of Christian Apophaticism* (Oxford; New York: Oxford University Press, 2006), 45.

²⁷ Walter Bauer, *Orthodoxy and Heresy in Earliest Christianity*, ed. Robert A. Kraft - Gerhard Krodel (Mifflintown, PA: Sigler Press, 1996), 54. Atiya'ya göre I. ve IV. yüzyıllarda Hıristiyan Kilisesi, Gnostisizm gibi yanılıcı öğretilerin ortaya çıkardığı sorunlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Aziz Suryal Atiya, *Doğu Hıristiyanlığı Tarihi*, çev. Nurettin Hiçyılmaz (İstanbul: Doz, 2005), 57.

²⁸ Malaty, *The School of Alexandria Book One Before Origen*, 10. Ayrıca bk. Bihlmeyer - Tuchle, *I ve IV. Yüzyıllarda Hıristiyanlık (Roma İmparatorluğu'nunda Tek Tanrıcılığın Zaferi)*, 33; Malaty, *The School of Alexandria Book One Before Origen*, 10.

Hıristiyan Okulu'nun kurucusu olarak görmüştür.²⁹ Beşinci yüzyıl Hıristiyan tarihçisi Sideli Philip (ö. 431) de okulun ilk kurucusu olarak Athenagoras'ı (ö. 190) işaret etmiştir.³⁰ Masri'nin çalışmalarında Markos, okulun temsilcileri listesinde başı çekse de ona göre okulun kurumsal anlamda ilk temsilcisi Athenagoras'tır.³¹

Eusebius, Sideli Philip gibi Hıristiyan tarihçileri, Jerome (ö. 420) gibi erken dönem Hıristiyan yazarları, Markos'u İskenderiye Kilisesi'nin kurucusu olarak tanımlasa da bu düşünürler onu okulun kurucusu olarak kabul etmemişlerdir.³² Eusebius, okulun İskenderiye'de Commodus'un imparatorluğunun (180-192) ilk senesinde kurulduğunu ve okulu kuran kişinin Pantaneus (ö. 212) olduğunu ifade etmiştir. Eusebius, devamında 'Okul, eski zamanlardan bu yana vardır ve her zaman önemli kişiler tarafından ilahi konularda eğitim vermesi amacıyla çalışmalarını sürdürmüştür.' sözleriyle okulun öteden beri faaliyetlerine devam ettiğine dikkat çekmiştir.³³

Van den Hoek ve Roelof van den Broek gibi araştırmacılar, Eusebius'un ifadeleri üzerinde farklı yorumlara gitmişlerdir. Van den Hoek, Eusebius'un Markos'u okulun "kurucu müdürü" olarak gördüğünü ileri sürerken,³⁴ Roelof van den Broek, Eusebius'un, Pantaneus'tan önce okulun var olduğuna ve Markos tarafından dini eğitim verildiğine dair iddialarının sorunlu olduğunu öne sürmüştür. Ona göre Eusebius, Hıristiyan topluluğuna meşruiyet kazandırmak amacıyla okulun kökenini havariler dönemine götürmek istemiştir.³⁵ Eusebius'un dönemin resmi tarihçisi olması, onun anlatılarını ideolojik bir çerçeveden sunma eğiliminde olabileceği ve bu nedenle kayıtlarına şüpheyile yaklaşılması gerektiği düşüncesini güçlendirmektedir.³⁶ Bununla birlikte Eusebius'un ifadeleri, özellikle bu konularda elimizdeki neredeyse tek kaynak olması sebebiyle,

²⁹ "The Coptic Church as an Apostolic Church - CopticChurch.net".

³⁰ Philip Sidetes, *The Fragments of Philip of Side*, trans. Roger Pearse (Berlin: Roger Pearse, 2006), 4. Hıristiyanlık tarihinde nadiren anılan bir figür olan Atinalı Hıristiyan filozof olarak Athenagoras'ın İskenderiye ile bağlantısı, Platoncu felsefi düşünceden ayrılarak Hıristiyanlığa geçmesi ve sonrasında İskenderiye'ye gelerek burada Hıristiyan Okulu'nun prototipini oluşturmasıdır. Athenagoras | Biography, Apologist, Works, & Facts | Britannica", erişim: 28 Kasım 2023, <https://www.britannica.com/biography/Athenagoras>.

³¹ Masri, *The Story of the Copts: The True Story of Christianity in Egypt*, 29.

³² Philip Sidetes, *The Fragments of Philip of Side*, 4. Church Fathers: De Viris Illustribus (8). <https://www.newadvent.org/fathers/2708.htm> , Erişim: 22 Şubat 2024. Eusebius, *Kilise Tarihi*, 50. Masri, *The Story of the Copts: The True Story of Christianity in Egypt*, 29.

³³ Eusebius, *Kilise Tarihi*, 135.

³⁴ Annewies Van Den Hoek, "The 'Catechetical' School of Early Christian Alexandria and Its Philonic Heritage", *The Harvard Theological Review* 90/1 (1997), 59-87. Oliver, *Influence of the Catechetical School of Alexandria on the Growth and Development of Christianity in Africa*, 12.

³⁵ Roelof Van Den Broek, "The Christian 'School' of Alexandria in the Second and Third Centuries, 39-47, *Centres of Learning*, ed. Jan Willem Drijvers - Alasdair A. MacDonald (Brill, 1995), 39-47, <https://brill.com/view/book/edcoll/9789004247154/B9789004247154-s005.xml>. Willem H. Oliver, "The Heads of the Catechetical School in Alexandria", *Verbum et Ecclesia* 36/1 (25 Mart 2015), 14 pages.

³⁶ Dursun Ali Ayktı, "Bir Yahudi Mistik Grubu: Therapeutae", *Kutadgubilig: Felsefe - Bilim Araştırmaları* 23 (2013): 49-67.

sunduğu bilgilere başvurmayı zorunlu kılmaktadır. Eusebius'un Mısır Hıristiyanlarının kökenleri hakkındaki iddiaları, Yeni Ahit kayıtları ile karşılaştırıldığında, Mısır Hıristiyanlığının Havari Markos'la başlamış olabileceğini göstermektedir. Bu çerçevede, Markos'un bir okul kurmuş olabileceğine dair abartılı iddialar bir kenara bırakıldığında, Mısır'daki Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde onun önemli bir rol oynamış olması olasıdır.³⁷

3. Hıristiyanları İskenderiye'de Okul Açmaya Sevk Eden Sebepler

İskenderiye'ye yerleşen ilk Hıristiyanlar, bağımsız bir dini kimlik oluşturma çabası içindeydiler. İsimlendirmeden dini ve kültürel faaliyetlere kadar kendisini hissettiren bu ihtiyaç, onları bir okul kurma arayışına sevk etmiştir. Bu sürecin nihai aşamasını İskenderiye Hıristiyan Okulu oluşturmuştur. İskenderiye Hıristiyan Okulu'nun kuruluşuna etki eden faktörler, aşağıda ana hatlarıyla verilmiştir.

3.1. İskenderiye Şehrinin Entelektüel Ortamı

İskenderiye Hıristiyan Okulu'nun kurulmasına zemin hazırlayan etkenlerden bir tanesi şehrin kültürel ve entelektüel ortamıdır. Bilindiği üzere Büyük İskender'in askeri ve siyasi başarılarından sonra, özellikle Ptolemaioslar döneminde İskenderiye'de kültürel anlamda büyük değişiklikler yaşanmıştır. Ptolemaios hanedanı, kütüphane, müze ve *Serapeum* gibi kurumlar inşa ederek şehri zengin bir kültürel ve düşünsel atmosfere büründürmüştür. Bu adımlarla İskenderiye, dönemin önde gelen kültürel merkezlerinden birine dönüşmüştür.³⁸ Helenistik dönemin başlarında Ptolemaios hanedanının öncülük ettiği bu entelektüel atılımlar, şehrin edebiyat, bilim, tıp ve antropoloji gibi alanlarda bir kültürel miras birikimine sahip olmasını sağlamış, okuryazarlık ve bilimsel çalışmaların gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur.³⁹

İskenderiye'nin zengin entelektüel ve kültürel atmosferi, şehri tarih boyunca farklı etnik, kültürel, dini ve toplumsal grupların bir arada bulunduğu bir merkez haline getirmiştir. Bu çeşitlilik, her düşünce ve inanç grubunun kendi öğretilerine uygun

³⁷ İskenderiye Hıristiyan Okulu'nun kuruluşunda Pantaneus'un ismini veren Atiya'ya göre okulun Markos tarafından kurulduğuyla ilgili bilgiler, efsaneden ibarettir. Atiya, *Doğu Hıristiyanlığı Tarihi*, 47. Bütün bu durumları göz önünde bulundurduğumuzda, şunu söylememiz mümkündür. Eusebius, okulun Pantaneus'tan önce var olduğunu ima etmiş olsa da Markos'u net bir şekilde kurucu olarak tanımlamamıştır. Bununla birlikte, Van den Hoek, Eusebius'un Markos'u okulun "kurucu müdürü" olarak gördüğünü öne sürerek, Markos'un okulun yönetimindeki rolüne dair bir yorumda bulunmuştur. Ancak bu ifade, Markos'un kurumsal anlamda okulu kurduğu anlamına gelmez. Markos'un faaliyetleri, İskenderiye'deki Hıristiyan topluluğunun eğitim ve öğretim faaliyetlerinin temelini atmış olabilir, ancak bu onu okulun fiziksel ya da kurumsal kurucusu yapmaz.

³⁸ Rhuvon Guest, "İskenderiye", *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Basım evi, 1964), 2/2, 288.

³⁹ Hugh Chisholm, "Alexandrian School", *The Encyclopædia Britannica* (Cambridge University Press, 1911), 573-575. Fogarty, *Egyptian Christianity: An Historical Examination of the Belief Systems Prevalent in Alexandria C.100 B.c.e. - 400 C.e. and Their Role in the Shaping of Early Christianity*, 26.

kurumlar kurmasına olanak tanımıştır. Nitekim bu karakterinden dolayı çok sayıda okul, şehrin her yerine dağılmıştır. İskenderiye'nin entelektüel zemininin oluşmasında bu okulların önemli bir rolü olmuştur.⁴⁰

İskenderiye'deki kültürel çeşitlilik, fikir alışverişine ve yeni dini hareketlerin ortaya çıkmasına elverişli bir ortam sağlamıştır. İskenderiye şehrinin çok dinli bir yapıda olmasının etkisiyle buradaki Hıristiyanlar, Yahudilik, Gnostisizm ve Mısır'ın ezoterik inancı olan Hermetizmle etkileşime girmişlerdir. Dini ve kültürel yapıların çeşitlilik arz ettiği bu ortamda her bir yapı kendi okullarıyla geleneklerini devam ettirmiştir. Şehrin zengin kültürel havzası, doğal olarak Hıristiyan topluluğa da kendi öğretilerine göre kurumlar açma zarureti hissettirmiştir.⁴¹ Daha açık bir ifadeyle Hıristiyanların şehirde varlık göstermesinin temel koşullarından birisinin okullaşma geleneğine uymak olduğuna kani olmuşlardır. İskenderiye Hıristiyan Okulu, biraz da bu ihtiyacın zaruri bir sonucu olarak açılmıştır.⁴²

Aslında Hıristiyanlığın yayıldığı ilk iki yüzyıl boyunca, İskenderiye dışında birçok yerde temel düzeyde bilgiler veren okullar olmuştur. Fakat bunlar, İskenderiye'deki okullar kadar etkili olamamıştır. Dolayısıyla okullaşmanın İskenderiye'de başarılı olmasında İskenderiye şehrinin entelektüel ortamının önemli bir etkisi bulunmaktadır.⁴³ Hıristiyanlar burada kendi okullarını kurarak hem geleneklerini devam ettirmişler hem de kendilerini geliştirme olanağı bulmuşlardır.⁴⁴

3.2. Hıristiyanlığı Yaymak

İskenderiye Hıristiyan Okulu'nun kuruluşunun temel sebeplerinden biri Hıristiyanlığı yayma düşüncesidir. Hıristiyanlık, evrensel bir din olarak müntesiplerine bu ülküyü aşmıştır.⁴⁵ Bu ideal İskenderiye'de Hıristiyanlığın yayılmasını doğrudan etkilerken, İskenderiye Hıristiyan Okulu'nun kurulmasına dolaylı bir şekilde katkıda bulunmuştur.

İsa Mesih'in mesajı zamanla Filistin dışına, Roma İmparatorluğu'nun farklı bölgelerine yayılmıştır. Başlangıçta Mesih'in takipçileri olarak bilinen Hıristiyanlar, MS 70'te Kudüs'teki tapınağın yıkılmasıyla birlikte yaşadıkları toprakları terk etmek zorunda kalmış ve önemli yerleşim merkezlerinden biri olarak İskenderiye'yi seçmişlerdir.⁴⁶

⁴⁰ Tadrous Y. Malaty, *The School of Alexandria Book Two Origen* (Jersey City, N.J.: Coptic Orthodox Church, 1995), Guest, "İskenderiye", 2/2, 288.

⁴¹ Malaty, *The School of Alexandria Book Two Origen*, 6.

⁴² Masri, *The Story of the Copts: The True Story of Christianity in Egypt*, 29.

⁴³ Malaty, *The School of Alexandria Book Two Origen*, 6.

⁴⁴ Fogarty, *Egyptian Christianity: An Historical Examination of the Belief Systems Prevalent in Alexandria C.100 B.c.e. - 400 C.e. and Their Role in the Shaping of Early Christianity*, 8.

⁴⁵ Matta 28.19'da geçen "Bu nedenle gidin, bütün ulusları öğrencilerim olarak yetiştirin; onları Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un adıyla vaftiz edin" ifadesi Hıristiyanlığın tüm insanlık için bir mesaj taşıdığı anlamına gelmektedir.

⁴⁶ Schmidt, "Catechetical Schools", 47; Duchesne, L., *Christian Worship: Its Origin and Evolution*, 6.

İskenderiye’de, İsa’nın mesajını ve kutsal metinleri yayma çabaları kapsamında gerçekleştirilen faaliyetler, Hıristiyanlık içindeki çeşitli akımlara ve Hıristiyan olmayanlara yönelik olmuştur. Bu faaliyetler, Hıristiyanlığın savunulmasına yönelik apoloji geleneğinin oluşumuna zemin hazırlamıştır.⁴⁷ Bilindiği gibi apoloji, Hıristiyanlığın mantıklı ve felsefi bir temele dayandığını savunmayı ifade etmektedir.⁴⁸ Erken dönemlerde başlayan bu savunma geleneği, Hıristiyan eğitim kurumlarının gelişimini hızlandırmıştır.⁴⁹ Nitekim Philip Schaff, apoloji geleneğinin öncüsü olan Athenagoras’ın (ö. 190),⁵⁰ İskenderiye Hıristiyan Okulu’nun gelişmesinde önemli bir role sahip olduğunu söylemiştir.⁵¹ Schaff’a göre erken dönem apolojik geleneğe belirgin bir katkısı olan Athenagoras’ı önemli kılan, daha önceki apoloğlar silsilesini önemli bir düzeye getirmesi ve kendisinden sonra İskenderiye Hıristiyan Okulu’nun önünün açılmasında öncülük etmesidir.⁵² İskenderiye Hıristiyan Okulu ile apolojik çalışmalar arasındaki sıkı irtibat, Hıristiyan Okulu’nun temsilcilerinin neredeyse tamamının, aynı zamanda birer misyoner olarak tanınmasına zemin hazırlamıştır.⁵³

Hıristiyanların sayısı artmaya başlayınca mensuplarını bilgilendirme ve eğitim ihtiyaçlarını giderme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyaç, okulun kurulmasını doğrudan etkilemiştir. Bu bağlamda Hıristiyanları okul açmaya sevk eden en önemli sebebin kendi

⁴⁷ İskenderiye Hıristiyan Okulundan Clement ve Origen’in Hıristiyanlığa yöneltilen saldırılarda yazdıkları reddiyeler, apoloji geleneğinde önemli bir role sahip olmuştur. Muhammet Tarakçı, “Hıristiyan Düşüncesinde Apoloji ve St. Thomas Aquinas”, *Journal* 14/2 (2005): 135-146.

⁴⁸ Roger E. Olson - Adam C. English, *Pocket History of Theology* (Downers Grove, Ill.: InterVarsity Press, 2005), 14.

⁴⁹ Oliver, *Influence of the Catechetical School of Alexandria on the Growth and Development of Christianity in Africa*, 4.

⁵⁰ Philip Schaff vd. (ed.), *Ante-Nicene Fathers Volume II* (Place of publication not identified: Eternal Sun Books, 2017), 125. Justin Martyr (ö. 165), Athenagoras ve İskenderiyeli Clement gibi kişilerin eserlerinde dini-felsefi temalar dikkat çekmektedir. Bu düşünürlerin felsefi geçmişleri bu unsurların daha çok ön planda olmasına neden olmuştur. Böylece dönemin çağdaş felsefi akımlarını kolaylıkla benimsemişlerdir. Jakob Engberg (ed.), *In Defence of Christianity: Early Christian Apologists* (New York: Peter Lang, 2014), 22.

⁵¹ Schaff vd., *Ante-Nicene Fathers Volume II*, 125. Hıristiyanlar, baskıya karşı mücadele etmelerinin yanı sıra, apolojik çalışmalar aracılığıyla dini sapkınlıklara da cevap vermişlerdir. Bu süreç, Hıristiyan topluluğu içinde özel eğitim programlarına ve öğretmen yetiştirilmesine duyulan ihtiyacı öne çıkarmıştır. Johannes Quasten, *Patrology. 2: The Ante-Nicene Literature after Irenaeus* (Westminster, Md: Christian Classics, 1983), 2/1-2.

⁵² Athenagoras: Plea for the Christians, *Christian Classics Ethereal Library*, 128.

⁵³ Matthew Hanrahan, “Paganism and Christianity at Alexandria”, *University Review* 2/9 (1962), 62-66. O’lery, *How Greek Science Passed to the Arabs*, 30. İskenderiye Hıristiyan Okulu’nun temsilcileri, evanjelik bir amaçla Hıristiyanlığı yayma çabası içine girmişlerdir. Kimilerine göre okulun başında bulunanların, Hıristiyan topluluğunun baskı altında olduğu dönemlerde mahkumları ziyaret edip ihtiyaç sahiplerine yiyecek ve içecek yardımı sağlayarak maddi ve manevi destek sunmaları bu misyonlarının sonucudur. Malaty, *The School of Alexandria Book Two Origen*, 18.

inançlarını yayma ve eğitim ihtiyacını karşılama düşüncesi olduğu söylenebilir.⁵⁴ Dolayısıyla Mısır'ın Hıristiyanlaşması, dini değerlere dayalı bir okul kurma düşüncesinin en genel sebebi sayılabilir.

İskenderiye Hıristiyan Okulu'nun temsilcileri, okulun tarihinde önemli roller üstlenmiş ve Hıristiyanlığın yayılmasında kritik bir etkiye sahip olmuşlardır. Okulun çeşitlenen ve derinleşen faaliyetleri, Hıristiyanlığa olan ilginin artmasına paralel bir yol izlemiştir. Bu süreçte, okul temsilcileri misyonerler gibi hareket ederek, Roma yönetiminin baskılarına ve pagan halkın tepkilerine rağmen Hıristiyanlığı yayma çabasında bulunmuşlardır.⁵⁵ Bu bağlamda Pantaneus'un liderliğinde İskenderiye'de hem felsefi hem de teolojik bir gelişim yaşanırken,⁵⁶ İskenderiyeli Clement (ö. 215) ile okul daha fazla tanınmaya başlamıştır. Hıristiyan tarihçilerine göre, Clement'in katkılarıyla paganizmle mücadelede yeni bir safhaya geçilmiş ve paganizm küçümsenerek reddedilmiştir.⁵⁷ İskenderiye Hıristiyan Okulu'nun altın çağının temsilcisi olarak kabul edilen Origen (ö. 254), okulun ve genel olarak Hıristiyan teolojisinin ve tarihinin en etkili şahsiyetlerinden biridir. Origen, ansiklopedik bir öğretim sistemini benimseyerek Hıristiyan teolojisini Yunan felsefesi ile sistematik bir şekilde entegre etmiş ve Hıristiyanlığın entelektüel olarak gelişmiş bir din olduğunu kanıtlamıştır.⁵⁸ İskenderiye Hıristiyan Okulu, zaman içinde Hıristiyan teolojisinin sistematik bir şekilde aktarıldığı bir akademiye dönüşmüş ve bu gelişme, öğrenci sayısında bir artışa yol açmıştır.

İskenderiye Hıristiyan Okulu'nun temsilcilerinin, Hıristiyan inancını yayma ve onu temellendirme çabaları, Louis Duchesne'in belirttiği üzere politeist inançlara sahip elit ve kültürlü kesimlerin dikkatini çeken önemli bir faktör olmuştur. Paganların Yahudiliğe olan ilgisi, monoteizmin çekiciliğinden kaynaklanıyordu. Ancak Hıristiyanlığın ulusçuluktan uzak, evrenselleşmiş bir monoteizmi benimsemiş olması, onun çok daha geniş kitlelere hitap etmesini sağlamıştır.⁵⁹ Bu bağlamda İskenderiye Hıristiyan Okulu, şehirde çok tanrıcılığın öneminin azaldığı ve Hıristiyan tek

⁵⁴ Masri, *The Story of the Copts: The True Story of Christianity in Egypt*, 29. Schmidt, "Catechetical Schools", 47.

⁵⁵ Riad, "Egyptian Influence on Daily Life in Ancient Alexandria", 38.

⁵⁶ Atiya, *Doğu Hıristiyanlığı Tarihi*, 48.

⁵⁷ Malaty, *The School of Alexandria Book One Before Origen*, 14.

⁵⁸ Origen, *Origen Against Celsus (The Ante-Nicene Fathers içinde)*, çev. Crombie Frederick (Edinburgh, 1996), 4/398.

⁵⁹ L. A *Study of the Latin Liturgy up to the Time of Charlemagne*, 6. Louis Duchesne'a göre Yahudiliğin tek Tanrı anlayışı, halk arasında yaygın olan çoktanrıcılıktan net bir şekilde ayrılırken, eğitilmiş sınıfların Tanrı tasavvurlarıyla çelişmemiştir. O, Philo'nun bu inancı yabancı topluluklara aktarmaya çalıştığını, ancak milliyet değiştirmeden din değiştirmenin güçlüklerinin böyle bir yayılmanın önünde büyük bir engel teşkil ettiğini ifade etmiştir. Duchesne'e göre ulusal sınırlar içinde giderek daha izole bir duruma düşen monoteizmin yayılması görevi, Hıristiyanlara geçmiştir. L. Duchesne, *Christian Worship: Its Origin and Evolution*, 6.

tanrıcılığının giderek daha fazla ilgi gördüğü bir dönemde ön plana çıkmış ve önemli bir görevi yerine getirmiştir.⁶⁰

3.3. Yahudilerden Ayrışma

Hıristiyanları İskenderiye’de bir okul kurmaya sevk eden sebeplerden bir tanesi de Yahudilerden ayrışma düşüncesidir. Hıristiyanlar ile Yahudilerin ayrışması, her iki dinin tarihi açısından geniş ve tartışmalı bir literatür içinde ele alındığı için bizi doğrudan ilgilendirmemektedir. Bu nedenle Hıristiyanlar ile Yahudiler arasındaki genel ayrışmaya, İskenderiye’deki ayrışmaya ışık tutacak düzeyde yer verilecektir.

Bilindiği gibi İsa’nın mesajı, Yahudiliğin hâkim olduğu bir toplumsal ortamda ortaya çıkmıştır.⁶¹ Yahudiler içinde İsa’nın mesajını kabul eden ve ona göre yaşayan insanların sayısı zamanla artmıştır. Ancak ilk Hıristiyanların Yahudilere mahsus inanış ve geleneklerden bir anda ayrıştıklarını ve özgün bir kimlik edindiklerini ifade etmek zordur. Bu durumun İskenderiye şehri için de söz konusu olduğunu söylemek mümkündür.

İskenderiye şehrindeki Yahudilerin Hıristiyanlardan daha fazla olduğu bilinmektedir. Buradaki Hıristiyanlar, önceleri Yahudi inancıyla radikal bir ayrışma içine girememişlerdir. Hatta bazı kaynaklar şehirdeki ilk Hıristiyanları, Yahudi geleneklerine saygılı, onların ibadethanelerine devam eden ve Tevrat’a uyan kişiler olarak tasvir etmiştir.⁶² Şehirdeki Hıristiyanların Yahudilerin sinagoglarını kullanmış olmalarını dikkate alan bazı araştırmacılara göre⁶³ erken dönemde Yahudilerle Hıristiyanları tam olarak ayırmak bile kolay değildir.⁶⁴ Bu durum, İskenderiye’deki Hıristiyanların Yahudilerin gölgesinde kaldığını göstermektedir. Doğrusu şehirdeki Yahudi nüfusun varlığı dikkate alındığında bunun doğal olduğu söylenebilir. Bu dönemle ilgili verilen bilgiler, şehirde güçlü bir Yahudi nüfusun varlığına işaret etmektedir. Mısır’ın genelinde bulunan Yahudilerle ilgili bilgiler, bir milyon civarında

⁶⁰ Oliver, *Influence of the Catechetical School of Alexandria on the Growth and Development of Christianity in Africa*, 322.

⁶¹ Christopher Stead, *Philosophy in Christian Antiquity* (Cambridge University Press, 1994), 2.

⁶² El-Abbadı vd., “The Arab Destruction of the Library of Alexandria: Anatomy of a Myth”, 35-82.

⁶³ Diasporadaki sinagoglar, Helenistik kültürün etkisi altındaki Helenistik Hıristiyanlara bir bakış açısı sunmuştur. Erken dönem Hıristiyanlar, mesajlarını ilk olarak burada yaymaya başlamışlardır. Everett Ferguson, *Backgrounds of Early Christianity* (Michigan: United States of America, 1993), 581.

⁶⁴ Hägg, *Clement of Alexandria and the Beginnings of Christian Apophaticism*, 76.

oldukları yönündedir.⁶⁵ Bu sayının abartılı olduğunu kabul etsek bile bölgedeki Yahudi nüfusun yoğunluğuna dair bir fikir verdiğini düşünebiliriz.⁶⁶

Yahudilere nispetle azınlık konumunda olsalar da İskenderiye'deki Hıristiyanlar yoğun bir dini faaliyet içinde olmuşlardır. Bir taraftan misyonerlik faaliyetlerini sürdürmüşler, diğer taraftan Hıristiyanların veya bu dine girmek isteyen insanların eğitim ihtiyaçlarını gidermeye çalışmışlardır. İskenderiye şehrindeki Hıristiyanları, Yahudilerden tamamen ayrı bir dinsel ve toplumsal yapı kurmaya sevk eden amillerin başında kuşkusuz itikadi tercihleri gelmektedir. Hıristiyanlar bir süre Yahudi gelenek ve görenekleri uygulasalar da etnik ve dini anlayış bakımından farklı bir inanç benimsemişlerdir. İsa'nın beklenen Mesih olduğuna inanma şeklinde kendisini ifade eden bu inanç, Hıristiyanları bağımsız bir topluluk kurmaya sevk eden en güçlü amildir.⁶⁷

İtikadi ayrışma, daha sonra eğitim alanında müstakil bir okul açma sürecine girilmesiyle neticelenmiştir. Dolayısıyla İskenderiyeli Hıristiyanların, çocuklarını Yahudilerin gittikleri okullardan farklı okullara göndermelerinde kendilerini Yahudilerden ayıracak dini kimlik oluşturma düşüncesinin önemli bir etkisi olmuştur. Daha sonra Hıristiyanlar kendi okullarını açınca müntesiplerini dini eğitim almaları için buraya yönlendirmişlerdir.⁶⁸

Hıristiyanları kendi okullarını açmaya sevk eden sebeplerden birisi de Yahudilerin özellikle kültürel alanda yaşadıkları değişim ve asimilasyon sürecidir. Yahudiler, İskenderiye şehrinin çok kültürlü yapısından olumsuz olarak etkilenmişlerdir. Bu durum onların özellikle kültürel hayatlarını etkilemiştir. Yahudilerin kültürel düzeyde giderek asimile olduklarını gören Hıristiyanlar, kendilerini bu alanda daha fazla koruma ihtiyacı duymuşlardır.⁶⁹ Dolayısıyla Yahudilerden ayrışma sürecinde sadece teolojik değil kültürel gerekçeler de önemli bir rol oynamıştır.

İskenderiye şehrinin çok kültürlü yapısı, dini ve fikri değişimlerin de yoğun bir şekilde yaşanmasına imkân sağlamıştır. Yoğun entelektüel tartışmaların yapıldığı şehirde Hıristiyanlığa da önemli düzeyde ilgi gösterilmiştir. Özellikle paganizmden Hıristiyanlığa geçenlerin giderek daha fazla bilgi ve tecrübe ihtiyacı duymaları, müstakil

⁶⁵ James Drummond, *Philo Judaeus the Jewish-Alexandrian Philosophy in Its Development and Completion* (United Kingdom: Williams And Norgate Company, 1888), 1/8. John Bampton, *The Christina Platonists of Alexandra* (New York; Oxford at the Clarendon Press, 1886), 2; Dursun Ali Aykıt, *Hıristiyanlığın Öncüsü Olarak İskenderiyeli Philo* (İstanbul: Kitabevi, 2011), 9.

⁶⁶ Chadwick - Oulton, *Alexandrian Christianity: Selected Translations of Clement and Origen*, 35. Chadwick, *The Church in Ancient Society: From Galilee to Gregory the Great*, 124.

⁶⁷ Colin H. Roberts, *Manuscript, Society, and Belief in Early Christian Egypt* (London; New York: Oxford University Press, 1979), 44.

⁶⁸ Frank Bateman Stanger, "Catechetical Schools in the Early Christian Centuries", *The Asbury Seminarian*, (1956), 1: 42-50 .

⁶⁹ Barrett, *The Alexandrian Catechetical School of Clement and Origen as a Postmod*, 6

bir okul kurma sürecini hızlandırmıştır. Hanrahan'a göre bu misyon, Hıristiyanların Yahudilikten ayrışma süreçlerini hızlandırmıştır.⁷⁰

İskenderiye Hıristiyanlarının kendilerine özgü bir okul kurma kararını etkileyen faktörler arasında dini, kültürel ve eğitimsel sebepler öne çıkmaktadır. Bu bağlamda zikredilmeye değer husus, Pearson'un da tespit ettiği gibi İskenderiye'deki Hıristiyanların Yahudilerden ayrışmalarının, daha genel (İskenderiye dışındaki) ayrışmanın bir parçası olmasıdır.⁷¹ Ancak İskenderiye'deki bu ayrışma, genel ayrışma sürecinden daha hızlı ve sistematik bir biçimde gerçekleşmiştir. Bu durum İskenderiye'deki Hıristiyan liderlerin, dini örgütlenme konusunda bölgedeki diğer Hıristiyanlara örnek olmasını sağlamıştır.⁷² Bu bağlamda, İskenderiye Hıristiyanlığında meydana gelen ayrışmanın, genel ayrışma süreçlerine öncülük ettiği söylenebilir.

3.4. Felsefeden Yararlanmak

Hıristiyanları müstakil bir okul kurmaya sevk eden sebeplerden bir tanesi de felsefeden yararlanma isteğidir. İskenderiye kenti, Aristoteles ve Platon'dan başlayarak yeni Platonculuğa ve Gnostiklere kadar önemli bütün felsefi akımların çalışmalarına sahne olmuştur. Bu akımlar, felsefi çalışmalarını daha çok okullarda sürdürmüşlerdir.⁷³ Çoğu kurumsal ve formel bir niteliğe sahip olan okulların işleyiş tarzı, felsefeden yararlanmak isteyen Hıristiyanları da benzer bir okul kurmaya sevk etmiştir.

İskenderiye Hıristiyanları, inançlarını daha etkin bir şekilde ifade edebilmek, çeşitli topluluklara ulaşabilmek, yanlış anlaşılabilir yönleri açığa kavuşturmak ve akılcı temeller üzerinde durabilmek için felsefeye yönelmişlerdir.⁷⁴ İskenderiye Hıristiyanları, Hıristiyanlığın mantıksal temellere dayandığını felsefi argümanlarla savunurken, sıklıkla Yunan felsefesinden faydalanmışlardır.⁷⁵ Hıristiyanları okul kurmaya sevk eden bir amil de kendi kurdukları okullar aracılığıyla genişleme fırsatı bulan felsefi akımlara bir alternatif sunabilmek ve bu akımlar karşısında etkili bir pozisyon alabilmektir.⁷⁶

Felsefi akımların okullaşarak varlık göstermeye çalışmaları, onların bütünsel bir kimlik oluşturmalarına da yardımcı olmuştur. Bu durum, İskenderiyeli Hıristiyanlar için

⁷⁰ Hanrahan, "Paganism and Christianity at Alexandria", 38-66. O'leary, How Greek Science Passed to the Arabs, 30.

⁷¹ Pearson, *The Roots of Egyptian Christianity*, 155. Birger A. Pearson, "Christians and Jews in First-Century Alexandria", *The Harvard Theological Review* 79/1/3 (1986), 206-216.

⁷² Oliver, *Influence of the Catechetical School of Alexandria on the Growth and Development of Christianity in Africa*, 43.

⁷³ M. Matter, *Histoire De L'école D'alexandrie Comparée AuxPrincipales Écoles Contemporaines* (Paris: Libraire De L'universite De France, 1840), 15.

⁷⁴ Stead, *Philosophy in Christian Antiquity*. IX.

⁷⁵ Olson - English, *Pocket History of Theology*, 14.

⁷⁶ Oliver, *Influence of the Catechetical School of Alexandria on the Growth and Development of Christianity in Africa*, 12.

de söz konusu edilebilir. Nitekim felsefe, Hıristiyanların özgün bir teoloji oluşturma arayışlarında önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmıştır.⁷⁷ Bu unsurun etkili bir şekilde kullanılması isteği de okul kurma düşüncesini hızlandırmıştır.

Felsefe, temsilcilerinin çoğu filozof olan İskenderiye Hıristiyan Okulu'nun eğitim programlarında önemli bir rol oynamıştır.⁷⁸ Din ile felsefeyi uyum içinde birleştirme çabası gösteren Hıristiyan öğretmenler, okulda sundukları eğitimle Hıristiyan inancının yorumlanmasına öncülük etmişlerdir.⁷⁹ Özellikle İskenderiyeli Clement ve Origen gibi İskenderiye Hıristiyan Okulu'nun önde gelen temsilcilerinin, felsefe ile Hıristiyanlık arasında köprüler kurma girişimleri, okulun kuruluşundaki felsefi etkinin altını çizmektedir.⁸⁰

Okulun temel kuruluş amaçlarından biri olan felsefeyi kullanma misyonu, kurulduğu andan itibaren devam ettirilmiştir. İskenderiye Hıristiyan Okulu temsilcileri, Tanrı'nın varlığı, doğası, teslis ve enkarnasyon gibi teolojik konularda felsefi terimleri yoğun bir şekilde kullanmışlardır.⁸¹ Origen gibi Hıristiyan öğretmenler, felsefi eğitimi Hıristiyanlıkla bütünleştirerek, bu bilgileri Hıristiyanlar için daha kullanışlı hale getirmişlerdir. Bunun yanında Origenes'den sonra gelen düşünürlerin özellikle İskenderiye Kilisesi'nin de etkisiyle felsefe ile mesafeli durmaya çalıştıkları bilinmektedir. Arius'un öğretileri, Athanasius'un çileci yaklaşımını benimsemesi gibi faktörler, kilisenin felsefeyle ilişkisini etkilemiştir. İskenderiye Okulu dışında İmparator I. Theodosius (347-395) ve İskenderiye'nin Hıristiyan piskoposu Theophilos (385-416) gibi liderlerin felsefi kurumları kapatma girişimleri, Kilise'nin felsefe karşısındaki tutumunun çatışmaya dönüştüğünü göstermektedir. Felsefe, kilise için hem Hıristiyan teolojisini destekleyici bir araç, hem de doktrine karşı çıkan fikirleri sorgulamak için bir yöntem olarak kullanılmıştır.⁸²

3.5. İskenderiye Kilisesi'ni Desteklemek

İskenderiye Hıristiyan Okulu'nun kuruluşunda, İskenderiye Kilisesi'ni destekleme amacı önemli bir rol oynamıştır. Bu destek kilisenin dönemsel ihtiyaçlarına göre zaman içinde değişiklik arz etmiştir. Erken dönem Hıristiyan misyonerler, İskenderiye şehrinin sosyal

⁷⁷ Barrett, *The Alexandrian Catechetical School of Clement and Origen as a Postmod*, 6.

⁷⁸ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1985), 139.

⁷⁹ Edward J Watts, *City and School in Late Antique Athens and Alexandria* (Los Angeles: University of California Press, 2008), 168.

⁸⁰ Olson - English, *Pocket History of Theology*, 19. Bu konuda geniş bilgi için bk; Nadide Şahin, *Origen (Hayatı, Eserleri Ve Hıristiyan İlahiyatının Şekillenmesindeki Rolü)* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora, 2018), 3-6; Aykıt, *Hıristiyanlığın Öncüsü Olarak İskenderiyeli Philo*, 238-268. Atiya, *Doğu Hıristiyanlığı Tarihi*, 48-49.

⁸¹ Stead, *Philosophy in Christian Antiquity*. X.; William Fairweather, *Origen and Greek Patristic Theology* (Schleswig-Holstein: Charles Scribner's Sons, 1901), 9.

⁸² Bunun için bk. Watts, *City and School in Late Antique Athens and Alexandria*, 168-172.

ve kültürel dinamiklerini kullanarak gösterdikleri çabalarla, İskenderiye Kilisesi'nin önemini ve etkisini zaman içinde artırmışlardır. Bu kilise, Demetrius ve İskenderiye Kilisesi Piskoposu Athanasius (ö. 373) gibi etkili liderlerin yönetiminde Hıristiyanlığın önde gelen dini kurumlarından birine dönüşmüştür.⁸³ İskenderiye Hıristiyan Okulu ise kilisenin gereksinimlerini karşılamak ve din adamları ile eğitimciler yetiştirmek amacıyla önemli bir rol oynamıştır. Okul liderleri olan Pantaneus, Klement, Origenes, Heracles, Dionysios'un piskoposlar tarafından atanması, okulun kiliseye olan bağlılığının ve destekleyici rolünün açık bir göstergesidir.⁸⁴

İskenderiye Hıristiyan Okulu'nun faaliyetleri genel olarak İskenderiye Kilisesi'nin belirlediği alanlarda ve çerçevede gerçekleşmiştir. William Fairweather'a göre okul kilisenin bir uzantısı olarak faaliyet göstermiş ve başlangıçta katakümenler⁸⁵ için eğitimler sunmuştur. Ona göre okul, İskenderiye Kilisesi'nin gereksinimlerinden ortaya çıkmıştır.⁸⁶ Bu eğitimler, Henry Chadwick'in de desteklediği görüşe uygun olarak, kilisenin sorumluluğu altında gerçekleştirilmiştir.⁸⁷ Bu çerçevede, eğitimler sadece dini bilgilerin aktarılmasını değil, aynı zamanda öğrencilere derinlemesine teolojik ve felsefi analiz yapma yeteneği kazandırmayı hedeflemiştir. Okuldan mezun olanlara, İskenderiye Kilisesi'ne piskopos olarak atanmanın yanı sıra eğitimle ilgili de birçok görev verilmiştir. Başka bir ifadeyle okul, İskenderiye Kilisesi'nin eğitimci gereksinimlerini karşılama misyonunu da üstlenmiştir.⁸⁸

⁸³ İskenderiye Kilisesi'nin önde gelen piskoposları ve görev süreleri: Demetrius (189-231), Heraclas (232-248), Dionysius (248-264), Theonas (282-300), Peter I (300-311), Athanasius I (328-373), Peter 2 (373-380), Timothy I (380-385), Theophilus (385-412), Cyril (412-444) ve Dioscorus I (444-451). Bunun yanında Eusebius'un Kilise Tarihi'nde Demetrius'a kadar olan dönemi kapsayan ve yaklaşık on yıl aralıklarla birbirini izleyen on piskoposun isimleri ve görev yılları aşağıdaki şekildedir: Annianus (62-82), Abilius (82-98), Cerdo (98-110), Primus (110-122), Justus (122-130), Eumenes (130-142), Marcus (142-154), Celadion (154-166), Agrippinus (166-178), Julian (178-189). Russell, *Deification, the Cambridge Dictionary of Christian Theology*, 115. dipnotta geçmektedir; Adolf Harnack'a göre İskenderiye Kilisesi Piskoposu Demetrius'tan önce bir bilgimiz yoktur. Onun da listesi aşağıda verilmiştir. Demetrius, Heraklas, Dionysius, Maximus (264-281), Theonas, Petrus (I Peter). Adolf Harnack - Caspar René Gregory, "Adolf Harnack's History of Early Christian Literature", *The American Journal of Theology* 2/3 (1898): 574-597.

⁸⁴ Fairweather, *Origen and Greek Patristic Theology*, 9. Eusebius, *Kilise Tarihi*, 163; Masri, *The Story of the Copts: The True Story of Christianity in Egypt*, 73.

⁸⁵ Katakümen terimi, ilk dönem Hıristiyanlığında kiliseye katılmak isteyen yetişkinler için kullanılmıştır. İskenderiyeli Clement, katakümenatı sadece dini bilgi aktarımı değil, aynı zamanda bireyin ruhsal ve ahlaki gelişimini destekleyen bir süreç olarak görmüştür. Bu sürecin şekillenmesinde hem pedagojik ve felsefi metodlar hem de erken Hıristiyan topluluklarının yapısal organizasyonu önemli rol oynamıştır. Lewis Ayres - H. Clifton Ward (ed.), *The Rise of the Early Christian Intellectual* (Berlin: De Gruyter, 2020), 127.

⁸⁶ Fairweather, *Origen and Greek Patristic Theology*, 9.

⁸⁷ Chadwick - Oulton, *Alexandrian Christianity: Selected Translations of Clement and Origen*, 175.

⁸⁸ Fairweather, *Origen and Greek Patristic Theology*, 9.

İskenderiye Hıristiyan Okulu'nun kiliseye sunduğu desteğin azaldığı dönemler de olmuştur. Özellikle Clement ve Origen gibi şahsiyetlerin liderliğinde iken okul, geleneksel kilise hiyerarşisinden saparak daha bağımsız bir yapı sergilemiştir. Origen'in aforoz edilmesiyle okulun etkisini yitirme süreci başlamış, Herakles ve Dionysius gibi kilise babalarında kiliseye daha bağlı bir çizgi izlenmiştir. Broek'e göre sonraki liderler döneminde okul, kilisenin bir uzantısı olarak anlaşılmış, okul müdürleri kilisenin memurları olarak kabul edilmiştir.⁸⁹

Okulun bilinen son temsilcisi Kör Didymus'un (ö.398) yaşadığı dönemde, Athanasius'un baskın bir figür olarak öne çıkmasıyla okulun önemi azalmıştır.⁹⁰ Okul ile Kilise arasındaki ilişkileri koparan kişi İskenderiye Kilisesi'nin Piskoposu Theophilus olmuştur. Theophilus, Hıristiyanlığın temel inançlarını sarsabilecek özgür teolojik spekülasyonları sonlandırma çabasına girişmiş ve doktrin konularında sadece piskoposa yetki verilmesine karar vermiştir. O, Hıristiyanlık teolojisinin öğretileceği yer olarak kiliseleri belirlemiştir.⁹¹

Sonuç

Kadim dünyanın önemli kültür merkezlerinden birisi olan İskenderiye Hıristiyan Okuluyla ilgili önemli tartışma konularından birisi, okulun kuruluş süreci ve bu süreçte etkili olan amillerin neler olduğudur. Okulun kuruluş süreci ve bu süreçte etkili olan amillerin anlaşılması, aynı zamanda İskenderiye'deki Hıristiyan topluluğun sosyal ve kültürel gelişimi ve erken dönem Hıristiyanlık hakkında da açıklayıcı olacaktır. Ancak bu alanda yapılacak bir çalışmanın karşılaşılabilecek temel zorluklardan birisi, literatürde yanıtıcı bilgilerin çokluğudur. Bunun tipik örneği Markos'un bu dönemdeki rolü hakkındaki tartışmalardır. Bu bağlamda, Mısır ve İskenderiye'deki Hıristiyanlığın temellerinin Markos ile atıldığına dair genel bir mutabakat bulunmakta, Eusebius'un yazıları Markos'un İncil'in yazımında ve İskenderiye Kilisesi'nin kuruluşundaki öncü rolüne ışık tutmaktadır. Ancak Kıpti geleneğinin Markos'un aynı zamanda okulun kurucusu olduğuyla ilgili iddialarının abartılı olduğu hatırdan çıkarılmamalıdır. Bu durum, İskenderiye Hıristiyan Okulu'nun kuruluşuna ve okullaşmasında etkili olan amillere dair yapılacak bir çalışmanın mevcut kaynakları eleştirel bir gözle değerlendirmesinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Bilim, felsefe ve kültürün keşişim noktası olarak İskenderiye şehrinin tarihsel önemi, erken dönem Hıristiyan topluluğunun gelişiminde belirleyici bir rol oynamıştır. Bu zengin entelektüel ortam, Hıristiyanlığın mesajını yayma çabalarını kendine özgü bir dinamizmle şekillendirmiştir. Çeşitli kültürel ve dini akımların kurumsal kimlikleriyle

⁸⁹ Van Den Broek, "The Christian 'School' of Alexandria in the Second and Third Centuries, 39-47.

⁹⁰ Van Den Broek, "The Christian 'School' of Alexandria in the Second and Third Centuries, 39-47.

⁹¹ Van Den Broek, "The Christian 'School' of Alexandria in the Second and Third Centuries, 39-47.

ve etkileşime açık bir şekilde bir arada bulunduğu bu ortam, Hıristiyanların da kimliklerini ve inançlarını ifade edebilecekleri bir kurumsal yapıya ihtiyaç duymalarına neden olmuştur. Bu ihtiyaç, İskenderiye'deki Hıristiyanları, kendi eğitim ve öğretim kurumlarını oluşturma yolunda önemli adımlar atmaya teşvik etmiştir.

İskenderiye Hıristiyan Okulu'nun kuruluşunun temelinde yatan diğer bir motivasyon, Hıristiyanlığın yayılmasını sağlamak ve büyüyen Hıristiyan topluluğunun eğitim ve bilgilendirme ihtiyacını karşılamaktır. Hıristiyanların sayısının artmasıyla birlikte ortaya çıkan eğitim ihtiyacı, okulun kurulmasını doğrudan tetiklemiştir. Bu bağlamda, Hıristiyanları okul açmaya yönlendiren en önemli faktörlerden birisi, inançlarını daha geniş kitlelere yayma ihtiyacı duyan ancak bunun için yeterli bir eğitime sahip olmayan Hıristiyanları eğitmektir. Hıristiyanlar bu ihtiyacı gidermek için dini temellere dayanan bir eğitim kurumu teşekkül etmeyi zorunlu görmüşlerdir.

İskenderiye'de bir Hıristiyan Okulu kurma kararının arkasında, Yahudilikten ayrı bir kimlik ve toplumsal yapı oluşturma arzusu da yer almaktadır. İskenderiye Hıristiyanları hem itikadi olarak hem de gelenek ve görenek bakımından Yahudilerden farklı olmaya çaba göstermişlerdir. Bunun için ilk zamanlardan beri bağımsız bir topluluk olarak varlık göstermeye çalışmışlardır. Azınlık konumunda olmalarına rağmen, yoğun bir dini aktivizm içerisinde bulunmuş, bu bağlamda misyonerlik faaliyetlerine devam etmişlerdir. Bu faaliyetlerin bir sonucu olarak hem mensuplarını hem de inançlarına ilgi gösteren yeni insanları bir arada tutup konsolide edecek bir kuruma ihtiyaç duymuşlardır. Dolayısıyla Yahudilerden ayrılmak, Hıristiyan topluluğunu kendi dinsel ve toplumsal yapılarını oluşturmaya iten en önemli faktörlerden biri olmuştur.

Hıristiyanları İskenderiye'de müstakil bir okul kurmaya sevk eden amillerden birisi de felsefi düşünceden yararlanma arzusudur. İskenderiye şehri, Aristoteles ve Platon'dan yeni Platonculuğa ve Gnostik düşünceye kadar birçok önemli felsefe adamının ve akımının merkezi olmuş ve bunlar öğretilerini çoğunlukla okullar aracılığıyla yaymışlardır. Bu okulların varlığı ve işleyişi, Hıristiyanları da kendi inançları ve düşüncelerini sistemli bir şekilde öğretebilecekleri bir eğitim kurumu oluşturmaya sevk etmiştir.

İskenderiye Hıristiyan Okulu'nun kuruluşunu gerekli kılan bir husus da İskenderiye Kilisesi'ni desteklemektir. Okuldan mezun olanlar, İskenderiye Kilisesi'ne piskopos olarak atanmış ve eğitim alanında çeşitli görevler üstlenmişlerdir. Bu, okulun kilisenin eğitimci kadrosunu oluşturmada kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Sonuç itibarıyla İskenderiye Hıristiyan Okulu'nun kuruluşunda birçok faktörün etkili olduğu söylenebilir. Bu faktörler okulun karakterini ve eğitim yaklaşımlarını şekillendirmede etkili olduğu kadar temsilcilerinin niteliğinde de etkili olmuştur.

Kaynakça

- Atiya, Aziz Suryal. *Doğu Hıristiyanlığı Tarihi*. çev. Nurettin Hiçyılmaz. İstanbul: Doz, 2005.
- Aykt, Dursun Ali. "Bir Yahudi Mistik Grubu: Therapeutae". *Kutadgubilig: Felsefe - Bilim Araştırmaları* 23 (2013), 49-67.
- Aykt, Dursun Ali. *Etiyopya Kilisesi*. İstanbul: Ayışığı, 2013.
- Aykt, Dursun Ali. *Hıristiyanlığın Öncüsü Olarak İskenderiyeli Philo*. İstanbul: Kitabevi, 1. baskı., 2011.
- Ayres, Lewis - H. Clifton Ward (ed.). *The Rise of the Early Christian Intellectual*. Berlin: De Gruyter, 2020.
- Bampton, John. *The Christina Platonists of Alexandria*. New York: Oxford at the Clarendon Press, 1886.
- Barrett, Natalie Conger. *The Alexandrian Catechetical School of Clement and Origen as a Postmodern Model for the Contemporary Church and Theological Academy*. Teksas: Hardin-Simmons University, 2011.
- Bauer, Walter. *Orthodoxy and Heresy in Earliest Christianity*. ed. Robert A. Kraft - Gerhard Krodel. Mifflintown, PA: Sigler Press, Sigler Press ed., 1996.
- Bihlmeyer, K - Tuchle, H. *I ve IV. Yüzyıllarda Hıristiyanlık (Roma İmparatorluğu'nda Tek Tanrıcılığın Zaferi)*. çev. Antun Göral. İstanbul: Güler Matbaası, 1971.
- Chadwick, Henry. *The Church in Ancient Society: From Galilee to Gregory the Great*. New York: Oxford University Press, 2001.
- Chadwick, Henry - John Ernest Leonard Oulton (ed.). *Alexandrian Christianity: Selected Translations of Clement and Origen*. Louisville: Westminster John Knox Press, 2006.
- Chisholm, Hugh. "Alexandrian School". *The Encyclopædia Britannica*. 573-575. Cambridge University Press, 1911.
- Droysen, Johann Gustav. *Büyük İskender Tarihi*. çev. Bekir Sıtkı Baykal. İstanbul: Dharma Yayınları, 2007.
- Drummond, James. *Philo Judaeus the Jewish-Alexandrian Philosophy in Its Development and Completion*. 2 Cilt. United Kingdom: Williams And Norgate Company, 1888.
- Duchesne, L., Louis. *Christian Worship: Its Origin and Evolution, A Study of the Latin Liturgy up to the Time of Charlemagne*. London: Society for promoting Christian knowledge, 1904.
- El-Abbadi, Mostafa vd. (ed.). "The Arab Destruction of the Library of Alexandria: Anatomy of a Myth". *What Happened to the Ancient Library of Alexandria?* 213-217. BRILL, 2008. https://brill.com/view/book/edcoll/9789047433026/Bej.9789004165458.i-259_015.xml
- Engberg, Jakob (ed.). *In Defence of Christianity: Early Christian Apologists*. New York: Peter Lang, First edition., 2014.
- Eusebius. *Kilise Tarihi*. çev. Furkan Akderin. İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi, 2011.
- Fairweather, William. *Origen and Greek Patristic Theology*. Schleswig-Holstein: Charles Scribner's Sons, 1901.
- Ferguson, Everett. *Backgrounds of Early Christianity*. Michigan: United States of America, 1993.
- Fogarty, Margaret Elizabeth. *Egyptian Christianity: An Historical Examination of the Belief Systems Prevalent in Alexandria C.100 B.c.e. - 400 C.e. and Their Role in the Shaping of Early Christianity*. University of Stellenbosch, 2004.
- Forster, Edward Morgan. *Alexandria: A History and a Guide*. (North Carolina: University of North Carolina, 2018.

- Ğabraü, Ğawdat - Takla, Hany N. *Christianity and Monasticism in Alexandria and the Egyptian Deserts*. Cairo New York (N.Y.): American University in Cairo Press, 2020.
- Gökberk, Macit. *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1985.
- Guest, Rhuvon. "İskenderiye". *İslam Ansiklopedisi*. C. 2. İstanbul: Milli Eğitim Basım evi, 1964.
- Hägg, Henny Fiskå. *Clement of Alexandria and the Beginnings of Christian Apophaticism*. Oxford; New York: Oxford University Press, 2006.
- Hanrahan, Matthew. "Paganism and Christianity at Alexandria". *Edinburgh University Press 2* (1962), 62-66.
- Harman, Ömer Faruk. "İncil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/270-276. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Malaty, Fr.Tadros Y. *The School of Alexandria Book One Before Origen*. Jersey City: St. Mark's Coptic Orthodox Church, 1994.
- Malaty, Tadrous Y. *The School of Alexandria Book Two Origen*. Jersey City, N.J.: Coptic Orthodox Church, Preparatory ed., 1995.
- Masri, Iris Habib. *The Story of the Copts: The True Story of Christianity in Egypt*. California: St. Anthony Coptic Orthodox Monastery, 1978.
- Matter, M. *Histoire De L'école D'alexandrie Comparée AuxPrincipales Écoles Contemporaines*. Paris: Libraire De L'universite De France, 2. Edition., 1840.
- OiLeary, De Lacy. *How Greek Science Passed to the Arabs*. London: Assyrian International News Agency, 1949.
- Oliver, Willem H. "The Catechetical School in Alexandria". *Verbum et Ecclesia* 36/1 (25 Mart 2015), 12 pages. <https://doi.org/10.4102/ve.v36i1.1385>
- Oliver, Willem H. "The Heads of the Catechetical School in Alexandria". *Verbum et Ecclesia* 36/1 (25 Mart 2015), 14 pages. <https://doi.org/10.4102/ve.v36i1.1386>
- Oliver, Willem Hendrik. *Influence of the Catechetical School of Alexandria on the Growth and Development of Christianity in Africa*. Pretorya, University of South Africa: University of South Africa, Thesis, 2018.
- Olson, Roger E. - English, Adam C. *Pocket History of Theology*. Downers Grove, Ill.: InterVarsity Press, 2005.
- Origen. *Origen Against Celsus (The Ante-Nicene Fathers içinde)*. çev. Crombie Frederick. Edinburgh, 1996.
- Pearson, Birger A. (ed.). *The Roots of Egyptian Christianity*. Philadelphia: Fortress Press, 1. paperback ed., 1992.
- Riad, Henri. "Egyptian İnfuence on Daily Life in Ancient Alexandria". *Alexandria and Alexandrianism, Alexandria and Alexandrianism, at a Symposium Organize*. 29-41. California: Getty Publications, 1996.
- Roberts, Colin H. *Manuscript, Society, and Belief in Early Christian Egypt*. London; New York: published for the British Academy by Oxford University Press, 1979.
- Schaff, Philip vd. (ed.). *Ante-Nicene Fathers Volume II*. Place of publication not identified: Eternal Sun Books, 3rd edition., 2017.
- Schmidt, Alvin J. "Catechetical Schools". *The Encyclopedia of Christian Civilization*. ed. George Thomas Kurian. Wiley, 1. Basım, 2011.
- Sidetes, Philip. *The Fragments of Philip of Side*. çev. Roger Pearse. (Berlin: Roger Pearse, 2006. https://www.tertullian.org/fathers/philip_of_side_fragments.htm
- Stead, Christopher. *Philosophy in Christian Antiquity*. Cambridge University Press, 1994.
- Şahin, Nadide. *Origen (Hayatı, Eserleri ve Hristiyan İlahiyatının Şekillenmesindeki Rolü)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora, 2018.

- Tarakçı, Muhammed. "Hıristiyan Düşüncesinde Apoloji ve St. Thomas Aquinas". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2 (2005), 135-146.
- Van Den Broek, Roelof. "The Christian 'School' of Alexandria in the Second and Third Centuries". *Centres of Learning*. ed. Jan Willem Drijvers - Alasdair A. MacDonald. 39-47. Brill, 1995. https://doi.org/10.1163/9789004247154_005
- Van Den Hoek, Annewies. "The 'Catechetical' School of Early Christian Alexandria and Its Philonic Heritage". *The Harvard Theological Review* 90/1 (1997), 59-87.
- Watts, Edward J. *City and School in Late Antique Athens and Alexandria*. Los Angeles: University of California Press, 2008.
- "Athenagoras | Biography, Apologist, Works, & Facts | Britannica". Erişim 28 Kasım 2023. <https://www.britannica.com/biography/Athenagoras>
- "Athenagoras: Plea for the Christians - Christian Classics Ethereal Library". Erişim 01 Aralık 2023. https://ccel.org/ccel/athenagoras/plea_for_christians/anf02.v.i.html
- "Baramouda 30: Lives of Saints: Synaxarium - CopticChurch.net". Erişim 28 Kasım 2023. https://www.copticchurch.net/synaxarium/8_30.html?lang=en#1
- "The Coptic Church as an Apostolic Church - CopticChurch.net". Erişim 28 Kasım 2023. <https://www.copticchurch.net/introduction-to-the-coptic-church/book/church1>